

slechts, dat zij gezamenlijk 291 lb. en 4d. teruggekregen hebben in 1398. Maar de heer Van Oerle interpreteert heel snel, dat zij aangeslagen werden voor hun eigen land en bovendien dat het 213 personen waren; daarmee wordt evenwel het aantal deelnemers aan een heel andere gedwongen lening bedoeld. We kunnen het hier aangedragen gegeven over grondbezit ten plattelande van Leidse poorters dus rustig schrappen.

Op enkele bladzijden waagt de schrijver zich wat buiten zijn terrein en dat zijn niet de sterkste zijden van het boek. Het laatste hoofdstuk over de sociale opbouw maakt zich wat gauw van de problemen af; daarover kan men beter het reeds genoemde artikel van Daelemans lezen. De belegeringen van 1420, 1481, 1489 en 1573-1574 komen aan de orde, maar slechts om aan te geven, waar schansen hebben gelegen of kanonnen hebben gestaan. En dan krijgt alles wel erg weinig dramatische spanning, hoewel aan het grote beleg door de Spanjaarden veel aandacht wordt besteed. Maar op zijn eigen terrein, de stedenbouwkundige ontwikkeling, heeft de schrijver een moeilijk te evenaren prestatie geleverd, waarvoor iedere historicus en iedere Leidenaar hem van harte dankbaar moet zijn.

H. P. H. Jansen

M. J. Tits-Dieuaide, *La formation des prix céréaliers en Brabant et en Flandre au XVe siècle* (Brussel: Centre d'histoire économique et sociale, 1975, x en 406 blz.).

Deze studie gaat uit van een strenge en concrete vraagstelling: In hoeverre zijn de prijsfluctuaties afhankelijk van de oogstuitslagen en van de handelsbewegingen? Het onderzoek valt dan ook uiteen in twee luiken: 1) De prijsevolutie tegenover de regionale graanproductie in de Zuidelijke Nederlanden en 2) De prijsevolutie tegenover de in- en uitvoer van broodgranen. De auteur beschikte slechts over een beperkte reeks uitgegeven graanprijzen en zij moest dan ook een tijdrovend bronnenonderzoek ondernemen om dit onderzoek tot een goed einde te brengen. Het resultaat was een belangrijke winst aan prijsgegevens, die in bijlagen worden meegedeeld. Bij de bewerking ervan heeft mevrouw Tits zich niet vergenoegd de reeds door anderen beproefde statistische methodes toe te passen. In een bijzonder kritisch en soms vernieuwend hoofdstuk heeft zij haar eigen methoden ontwikkeld en getoetst. Speciaal haar wijze van analyse van de prijscycli verdient in dit opzicht vermeld te worden. Terecht reageert zij ook tegen het vrij algemeen aanvaarde schema van de seizoenbeweging der graanprijzen.

Nog nieuwer is het hoofdstuk dat de graanproductie bestudeert. Zoals bekend zijn bruikbare gegevens over oogstopbrengsten voor de Zuidelijke Nederlanden en zelfs voor het Europese vasteland in de late middeleeuwen nagenoeg niet voorhanden. De auteur is er niettemin in geslaagd voor de omgeving van Leuven en Brussel doorlopende reeksen samen te stellen over de oogstresultaten voor wintergraan, voor gerst en haver. Deze kostbare gegevens, die eveneens in bijlagen in tabelvorm worden meegedeeld, betekenen een reuze stap vooruit in het bronnenmateriaal voor de kwantitatieve studie van de economie der late middeleeuwen. Door die gegevens op hun juiste betekenis en waarde te beoordelen levert mevrouw Tits een vernieuwende bijdrage tot de landbouwgeschiedenis. De confrontatie van prijzen en oogstopbrengsten bewijst dat de oogstresultaten zeker niet altijd de doorslaggevende factor zijn geweest bij de prijschommelingen. Met name de in- en uitvoer van granen schijnen in de Zuidelijke Nederlanden een enorme rol te hebben gespeeld. Bevredigend statistisch materiaal ontbreekt echter vrijwel geheel. De auteur heeft daarom een omslachtig onderzoek naar vooral kwalitatieve bronnen en disparate gegevens uitge-

RECENSIES

voerd. Het zo bijeengebrachte materiaal heeft zij met grote omzichtigheid op zijn juiste betekenis afgewogen.

Zij schetst dan ook de richtingen van de graanhandel in enig detail. Met name reageert zij sterk tegen de voorstelling van M. Lesnikov die de graanexport uit de Oostzeegebieden heeft willen minimaliseren. Zij stelt daartegenover een staat van bekende graanimporten in Vlaanderen en Brabant uit deze gebieden (162). De aangebrachte hoeveelheden die door toevallige documenten worden genoemd zijn inderdaad indrukwekkend, maar ons inziens heeft zij haar stelling over een massale en voortdurende invoer uit het Balticum niet kunnen bewijzen voor de periode tussen 1439 en 1480. In de bewuste tabel komt geen enkel gegeven voor uit die decennia en omgekeerd zijn er wel feiten te bespeuren die wijzen op een vermindering van de produkten in Oost-Europa en op stremmingen van de handel tussen de Nederlanden en de Oostzee in die periode. Uitvoerverboden van graan uit de Zuidelijke Nederlanden werden in drieënveertig jaren afgekondigd in verband met de prijsstijging der granen. Slechts voor eenentwintig jaren schijnen zij samen te vallen met slechte oogsten zodat men voor de andere schaarsten wel moet aannemen dat een te hoge uitvoer verantwoordelijk was voor de graanduurte. Deze schijnt het gevolg geweest te zijn van het stoppen in die jaren van de Baltische graanexport. Daarentegen meent de auteur dat het stoppen van de Franse graaninvoer op het Nederlandse prijzenpeil weinig of geen weerslag heeft gehad. Zou echter een verhoogde invoer vanuit het Balticum hier niet als moderator hebben gediend en zou ook niet een daling van de bevolking de prijsstijging, die niettemin blijkens Grafiek 2 aanwijsbaar is vanaf 1464, afgeremd hebben? In dit verband lijkt de bespreking die de auteur wijdt aan de Brugse pestepidemie van 1438 (242 noot 169) ergens scheef getrokken. In de eerste plaats ware een beroep op epidemiecuren zoals die zijn ontworpen (T. Hollingsworth, *Historical Demography*, 365-374) bij de raming der slachtoffers gewenst en anderzijds is de vergelijking met het aantal begrafenissen op stadskosten tijdens de hongersnood van 1316 in feite misleidend. Het moet ons van het hart dat de technische afwerking van de zo belangwekkende en voor de argumentatie essentiële grafieken achteraan stuntelig is zodat hun leesbaarheid zelfs ernstig geschaad wordt.

Al met al, is dit boek een zeldzaam voorbeeld van een systematisch opgezet en glashelder uitgebouwd onderzoek dat op een gelukkige wijze kritische detail- en bronnenstudies verbindt aan een bredere en scherp geformuleerde vraagstelling. Het resultaat is niet slechts vernieuwend en in elk geval stimulerend door de bereikte conclusies en inzichten, maar ook door de hoogst nuttige en vaak unieke statistische reeksen in bijlagen en door de uitgewerkte methode.

R. van Uytven

C. Vandenbroeke, *Agriculture et alimentation* (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. Publicatie, 49; Gent-Leuven, 1975, 694 blz. en 29 kaarten en grafieken, 850 BF).

Blijkens de ondertitel die op de aankondigingsfolder voorkomt, maar die weggevallen is bij de uitgave, wil dit boek een bijdrage zijn tot de economische en sociale geschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden. Stellen we maar meteen dat dit werk, zoals men het door de reeds verschenen voorstudies van de auteur kon verwachten, een peil heeft bereikt dat in de Belgische historische wereld zelden werd bereikt. Het is in één woord groots, niet slechts door zijn materiële omvang of door het uitgebreid bronnenonderzoek, dat naast een systematische verwerking van de meer dan vijftig lijvige registers der douanestatistiek van 1759-1791 een uitvoerig onderzoek in tal van uitgebreide centrale fondsen (als de Raad van